

Bio-bibliografisk forord

Jon Hellesnes blei født lørdag 16. september i 1939 på Austagder Sykehus i Arendal. Da hadde foreldrene, Nils Hellesnes og Anna f. Mygland, allerede en sønn, Tore (f. 1931). Anna kom fra små kår i Åmli, litt nord for Arendal. Nils kom fra småbyen Vossevangen der hans far Thorstein - tidligere fanejunker, bankmann og ordfører – bestyrte Voss hjelpefengsel. Nils Hellesnes blei filolog med latin, historie og nordisk i fagkretsen. Han arbeidet som lektor, først ved Firda Landgymnas og deretter ved Voss Landsgymnas. Dermed vokste Jon opp på Sandane i Nordfjord før familien flytta til Voss da Jon var 14 år gammel. Faren var også bokanmelder i Stavanger Aftenblad og bidragsyter i tidsskrifter som «Syn og Segn», «Bok og Bibliotek» og «Fossegripen», tidsskriftet til Torolf Solheim. Tidlig i tenårene blei Jon Hellesnes kjent med en del av farens litteraturinteresserte venner, blant dem dikteren Olav H. Hauge. Faren stimulerte også sønnens interesse for latinske skribenter, særlig Lucius Annaeus Seneca.

Sin egen offentlige skribentdebut hadde Jon som 20-åring da han skreiv en kronikk i avisa «Bergens Tidende» om Kierkegaard og eksistensialismen. Riktignok viser bibliografiens aller første innførsel at han langt tidligere ytret seg om filmsensur og «Rock'n 'Roll», men da anonymt sammen med blant annet ungdomskameraten Ole Didrik Lærum (seinere professor i medisin og i en periode rektor ved Universitetet i Bergen).

Som så mange gymnasiaster og studenter av samme generasjon hadde Jon mange jobber, særlig om sommeren. Han arbeidet ved Våpenarsenalet på Vestlandet og var også ysterimedarbeider (se l.pnr. 2 i bibliografien), skomakerlærling, fabrikkarbeider og håndlanger i bygningsbransjen. Først etter studiet avtjente Jon Hellesnes verneplikten. Rekruttskolen var i Flyvåpenet, men han blei overført til Sivilforsvaret.

I sin ungdomstid viste Hellesnes tidlig stor interesse for revy, cabaret, gjøgleri og teater der han var revysjef på Voss Landsgymnas med nevnte Lærum som kapellmester før han fortsatte sitt teatraliske engasjement og imitasjonstalent på Den Nationale Scene i Bergen (riktignok som statist i Bertolt Brechts «Mutter Courage und ihre Kinder») eller som selveste Krusjtsjov i en revy-variant av Ludvig Holbergs «Jeppe på Berget» på en studentscene vestafjells.

Jons studium blei gjennomført ved Universitetet i Bergen, bare avbrutt av et kort studieopphold i Bonn og et vikariat som adjunkt ved Askøy realskole. Hans viktigste filosofilærere var Knut Erik Tranøy og Hans Skjervheim. Hellesnes framhever at begge var «framifrå», hver på sitt vis, og at de ga lærdommer for livet. Tranøy, som hadde sin filosofiutdannelse fra Cambridge, vakte hans livslange interesse og sympati for engelsk og amerikansk analytisk filosofi. Skjervheim fyrte opp under hans allerede eksisterende interesse for fenomenologi, særlig i Jean-Paul Sartres og Maurice Merleau-Pontys utgave. Skjervheim stimulerte også Jons nye interesse for Georg Lukács og den kritiske teorien til den såkalte Frankfurt-skolen: Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse og Jürgen Habermas. Denne interessen førte videre til Karl Marx. Jon Hellesnes traff Hans Skjervheim på Voss, særlig i feriene. Skjervheim var da, tidlig i 1960-årene, stipendiat i Oslo og München. Seinere blei de nære kolleger på Universitetet i Bergen.

I 1964 debuterte Hellesnes som essayist og artikkelforfatter typisk nok i det nynorskspråklige tidsskriftet «Syn og Segn» hvor han har offentliggjort mange glimrende «stubbar» opp gjennom åra. I 1966 bidro også Jon med en artikkel i det aller første nummeret av «Norsk filosofisk tidsskrift», et fagfilosofisk tidsskrift sentralt i Jons årelange og mangeslungne forfatterskap.

Jon Hellesnes tok (den gamle) magistergraden i filosofi våren 1966. I avhandlingen «Sjølvkunnskap og medmenneskeforståing: Ein studie i filosofisk psykologi» kombinerte han analytisk «philosophy of mind», særlig G. Ryles verk «The Concept of Mind», med Sartres filosofi om for-Andre-eksistensen. Tre av kapitlene ble – i omarbeidet utgave – innkorporert i Hellesnes' aller første bokutgivelse «Sjølvkunnskapen og det framande medvitte» fra 1968. Essaysamlingen kom ut i Grundt Tanums viktige serie «Idé og tanke» redigert av Asbjørn Aarnes og Egil A. Wyller, og boka blei godt mottatt. Eksempelvis kaller Gunnar Skirbekk Hellesnes «ein norsk Aristoteles» i sin anmeldelse i avisa «Dag og Tid».

Litt seinere samme året (1968) kom en ny bok, «Filosofi i vår tid», seinere på dansk i 1970, og den blei en bestselger. Første del var skrevet av Knut Erik Tranøy, andre del av Hellesnes. Bidraget til den sistnevnte handler om M. Merleau-Ponty, P. Strawson, S. Hampshire og J. Habermas.

Fra høsten 1967 blei Hellesnes vitenskapelig assistent på Filosofisk Institutt ved Universitetet i Bergen. Dette var en åremålsstilling med varighet til ut året 1971. I løpet av tida i Bergen blei Hellesnes kjent med gode kolleger i tilnærmet samme alder, blant dem to personer han har hatt nær faglig kontakt med fram til i dag, Gunnar Skirbekk og Audun Øfsti.

I 1967 giftet Jon Hellesnes seg med Randi Lillestrøm (f. 1942). Hun hadde, alt da, fått diagnosen «kronisk myelogen leukemi». Han beskriver samlivet som svært godt for begge parter, til tross for den dødelige utgangen, som var nær. Etter dødsfallet, januar 1971, ville Jon bort fra Bergen. Han fikk sjansen da et universitetsstipend blei utlyst ved det nyopprettede Universitetet i Tromsø. Dit kom han i 1972, og i 1979 blei han tilkjent professorkompetanse i filosofi, før han blei utnevnt i statsråd til professor i filosofi våren 1986. Siden 1987 har han vært bosatt i bygda Ersfjordbotn på Kvaløya, to og en halv mil fra Tromsø sentrum, sammen med Anne Brautaset som han giftet seg med i 1976. Jon Hellesnes har to døtre og en sønn. Som tro tjener for Universitetet i Tromsø gjennom 35 år, avsluttet Hellesnes sin akademiske karriere våren 2007. 31. januar samme år endte også hans engasjement som professor II ved Høgskulen i Volda. Fra og med 2008 har han vært professor emeritus og har dermed, som han selv sier, radikalt forbedret sin arbeidssituasjon. Jon fortsetter sitt allerede rikholdige forfatterskap.

Mens Hellesnes var tilsatt i Tromsø hadde universitetet der en sjenerøs permisjonsordning. Dette muliggjorde mange utenlandsopphold fra og med 1974, noen med ett års varighet. Under de lengste, i Tyskland og USA, var familien med. Han var gjesteprofessor og gjesteforeleser ved en rekke universiteter, særlig i Tyskland. De mange reisene gjorde at han blei godt kjent med framstående, utenlandske kolleger, blant dem Jürgen Habermas, Karl-Otto Apel, Georg Henrik von Wright og Richard Rorty. Det er særlig Apel han har hatt vedvarende kontakt med fram til dags dato. Et av de mest sentrale trekk ved Hellesnes som fagfilosof er jo at han har framstått

som en eksponent for formidlingen mellom den anglo-amerikanske, analytiske filosofien og den europeisk-kontinentale, mer syntetiserende dialektikk: hermeneutikk, fenomenologi, eksistensialisme og marxisme.

I første del av 1970-årene dreiv Jon Hellesnes primært med pedagogisk filosofi, noe som blant annet resulterte i artikkelen «Ein utdanna mann og eit danna menneske» (1969) som blei meget utbredt og har kommet ut i en rekke sammenhenger opp gjennom årene, både i inn- og utland. Det samme gjaldt artikkelen «Education and the Concept of Critique» i tidsskriftet «Continuum» (Chicago, 1970). Jürgen Habermas kommenterte denne artikkelen i samme tidskriftsnummer i rosende ordelag. I boka «Sosialisering og teknokrati» (1975) inngikk det også mye Frankfurt-inspirert samfunnsteori, der Hellesnes anvender den kritisk i oppdragelsesteoretisk sammenheng, og boka tar spesielt for seg de studentmessige, skolepolitiske og samfunnsmessige konsekvensene av de to sosialiseringformene «tilpassing» og «daning». Allerede før denne bokutgivelsen hadde Hellesnes gjennom sine forarbeider og stensiler vært en sentral inspirasjonskilde – i likhet med Hans Skjervheim – for studentene ved det sosialpedagogiske studiealternativet som på det tidlige 1970-tallet kjempet fram en «positivismekritiske» opposisjon til den tradisjonelle pedagogikken med Pedagogisk Forskningsinstitutt ved Universitetet i Oslo. Boka blei en bestselger og markerer Hellesnes sitt høydepunkt som kritisk-pedagogisk filosof og er den dag i dag høyaktuell da den har en meget rammende kritikk – gjennom analyser av både utdannelsesøkonomien, utdannelses teknologien og utdannelsesorganiseringen – av den pågående, markedsliberalistiske «kvalitetsreformen» av norske universiteter og høyskoler. Perioden med intensivt arbeid innenfor pedagogisk filosofi var for Hellesnes sin del likevel slutt allerede i 1976.

Årene rundt 1970 og utover stod også i positivismekritikkens tegn hos Hellesnes som også engasjerte seg i hvem som skulle overta professoratet i filosofi i Oslo etter at Arne Næss hadde fått nok av «kateterfilosofien» som han kalte det. Til Jons og mange andres skuffelse var det den svenske logikeren Dag Prawitz og ikke Vossafilosofen Hans Skjervheim som fikk stillingen.

I de politiserte 1970-årene unte Hellesnes seg også en retorisk runde med den danske, dogmatiske kapitallogikken. Han var like skeptisk til den som til den norske, totalitære AKP-ml-moralismen. Likevel klarte den godeste Jon å unngå å kaste «barnet» (les: Marx selv) ut med badevannet. I synet på Marx og marxismens relevans skilte også kompisene Skjervheim og Hellesnes lag. På slutten av 1970-tallet skreiv således Hellesnes flere artikler for det sosialisme-orienterte «PaxLeksikon», redigert av blant andre Rune Slagstad, Jon Elster og Hans Fredrik Dahl.

Gjennom hele 1970-tallet bidro den språk- og litteraturinteresserte Hellesnes med viktige artikler og essays i tidsskrifter som «Vinduet» og «Basar», ja når det gjelder det sistnevnte litteraturtidsskriftet satt endog Hellesnes i redaksjonsrådet i perioden hvor «Basar» blei redigert av Kjartan Fløgstad, Kjell Heggelund og Georg Johannesen.

Vendingen til Jon Hellesnes mot praktisk filosofi blei tydelig i boka «Jakta etter svikaren» som kom ut i 1978. Denne orienteringen blei varig. Lærdommene fra Knut Erik Tranøys moralfilosofi kom til uttrykk på en ny måte og i en ny sammenheng. Dette er ei boka i forfatterskapet som Jon Hellesnes fremdeles er svært fornøyd med.

Utgangspunktet for «Jakta etter svikaren» var følgende for Hellesnes: Normative spørsmål og normativ begrunnelse har ingen plass innenfor positivistiske eller scientistiske tenkemåter. Samtidig har disse tenkemåtene aldri vært til hinder for moralisering. Men i slike tilfelle skjer moraliseringa hinsides all rasjonalitet. Dermed kan den bli både refsende og fanatisk. Særlig ille er det i de tilfellene der en handlemåte, med rette eller urette, kan sies å være svikeyfull. Da blir moralistene rasende. Dermed blei fenomenet svik, inkludert svikerjakt, det sentrale emnet i boka.

For å undersøke et slikt emne må en trekke inn både moralteori, rettsfilosofi og politisk filosofi. Alt slikt går inn i det som tradisjonelt heter praktisk filosofi. Derfor har boka undertittelen "Om nødvendet av praktisk filosofi". I bunnen av boka ligger rasjonalistisk moralfilosofi à la Kant og Apel, men den er på ingen måte snevert moralfilosofisk. Boka handler like mye om rettsteoretiske og politiske spørsmål.

«Jakta etter svikaren» inneholder også noe som kan kalles grunnlagskritikk. Den Retter seg mot alle forsøk på å redusere normative spørsmål til et samfunnsvitenskaplig nivå slik at utredninger om faktiske forhold kommer istedenfor normativ avklaring og normativ begrunnelse. Perspektivet i boka fra 1978 dukker opp igjen i bøker som «Illusjon?» fra 2004 og «Om livstolking» i 2007.

En annen og annerledes historisk parallell kan også trekkes når det gjelder Hellesnes sitt vidstrakte teoretiske og praktiske engasjement: I 1979-1980 tok han del i debattene rundt «sivil ulydighet og demokrati», det være seg i Alta-utbygginga og Reitgjerdet-saka, på samme måte som han i 2001 slo et slag for den kontroversielle, israelske atomforskeren Mordechai Vanunu som blei holdt fanget i Shikma-fengslet i Ashkelon av israelske myndigheter på grunn av sin form for sivil ulydighet. Jons engasjement nedfelte seg også i artikkelen «A Case of Free Speech and Civil Disobedience» i et skrift utgitt da Vanunu blei kreert til æresdoktor ved Universitetet i Tromsø 15. mai 2001.

I 1980 var det Arne Næss og Jon Hellesnes som fikk det ærefulle oppdraget å skrive om norsk filosofi etter 1945 i det amerikanske «Handbook of World Philosophy», før Jon slo til som skjønnlitterær forfatter med sin «Carolus, kløvnen: roman» i 1982. Romanen vakte berettiget oppsikt og kom også ut som ekstrabok i Bokklubben Nye Bøker og i ny utgave i Det Norske Samlagets billigbokserie Orion i 1996. Dagbladets beleste skribent Fredrik Wandrup lista opp i 2005 Jons debutroman som en av hans fem favoritter når det gjelder litteratur om sirkus. Her forener Hellesnes sin fagfilosofiske tyngde med sin forunderlige humor og vittighet om politikk, moral og det komiske.

Hans neste roman «Den postmoderne anstalten» fra 1986 kom midt i ironiens tiår her til lands og skapte en del rabalder blant annet fordi romanens hovedperson, akademi-leder Fouché blei oppfatta som en dårlig skjult utgave av den franske, postmoderne filosofen Jean Baudrillard.

Hellesnes er uomtvistelige blant de mest aktive norske fagfilosofer i sin kritikk av kyniske og anti-intellektuelle åndsmoter à la postmodernismen og andre varianter av tunge eller lette nihilismer, så også i dette skjønnlitterære verk. Da den svenske utgaven av romanen kom i 1988, vakte den enda mer oppmerksomhet i grannelandet hvor Hellesnes sågar måtte ut i en åpen avisdisputt med en harnisk anmelder i Dagens Nyheter. Det hører også med til romanens resepsjonshistorie at den blei gjort til en

gjenstand for en hovedoppgave i nordisk ved Universitetet i Bergen.

I dette mørke tiåret med politisk Høyrebølge med dertil jappete pengemani med påfølgende boligkrakk kulturelt ispedd med cool like-gyldighet, nietzschiansk nihilisme og estetiserende hedonisme og preget mer av derrida'sk dekonstruksjon enn sosial revolusjon, rakk (likevel) Jon Hellesnes å komme ut med to solide essaysamlinger i «Farar i Metropolis» fra 1984 og «Hermeneutikk og kultur» fra 1988.

I 1990-årene fortsatte Jon Hellesnes å utgi bøker, essays og artikler som tematisk lå i grenselandet mellom sosialfilosofi og praktisk filosofi. I 1994 kom han ut med essaysamlingen «På grensa: Om modernitet og ekstreme tilstander» der han leter etter det marginale der det ubevisste smyer seg inn i det bevisste, der den menneskelige grunnsituasjonen glimtvis kommer til syne, og der moderniteten avslører seg selv. I likhet med sine filosofivenner og kolleger som Karl-Otto Apel og Jürgen Habermas ser Hellesnes det moderne som «et ufullendt prosjekt». Boka fikk også Det Norske Samlagets Melsom-pris i 1995, en litteraturpris til fremme for nynorsk.

Men Jon Hellesnes har også bidratt med vektige publikasjoner innenfor fagområder som refleksjonsfilosofi, vitenskapsteori og filosofihistorie. Hans filosofihistoriske arbeid har blant annet nedfelt seg i bøkene «Fra Athen til Pompeii» (1997) og «René Descartes» (1999), sistnevnte blei for øvrig nominert til Den Norske Forleggerforenings Bragepris i klassen: faglitteratur for 1999. Eksempelvis har Hellesnes arbeidet filosofihistorisk mye med Sokrates, skeptikerne i antikken, Seneca, Epiktet, Hume og Hegel.

1999 blei på flere måter spesielt for Hellesnes: Først døde hans gode venn Hans Skjervheim, så skreiv Hellesnes en bok om han og hans forfatterskap før han selv blei innvalgt som medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo (Hellesnes blei i 2008 også valgt inn i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim og blant flere av hans offentlige verv kan her spesielt nevnes at han var medlem av Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin (NEM) i 6 år på slutten av 1990-tallet og inn i vårt århundrede).

Gjennom hele 1990-årene hadde Hellesnes tatt opp tråden fra det han har kalt ved flere anledninger «den siste åtvaringa frå Skjervheim», nemlig den gryende «blårussifiseringa» av offentlig forvaltning og organisasjoner bygget på prinsippene til «The New Public Management», BI-menneskenes inntog i sentrale, statlige institusjoner heri opptatt også det norske Akademia og høyere utdanning: «Kvalitetsreformens» instrumentelle ufornuft og «målrasjonlighet» som ett uttrykk for nyliberalismens destruktivitet. Dette var noe som Skjervheim tidlig advarte mot og som Hellesnes og mange kritisk intellektuelle fremdeles problematiserer og bekjemper.

I slike sammenhenger og tider er det viktig med retorisk kompetanse, og retorikk og skrivemåter har opptatt den stilbevisste Hellesnes gjennom hele hans lange forfatterskap. Og i så henseende har Hellesnes i likhet en del andre samfunnstenkere gått i god skole hos Georg Johannesen. Men som det heter allerede i den aller første boka til Hellesnes fra 1968: «Det er like dogmatisk å fastsetje korleis filosofi skal skrivast som å fastsetje kva tankar som skal tenkjast».

Hellesnes er for øvrig kjent for en rekke artige spissformuleringer og bevingede ord og uttrykk som dukker opp i flere ulike sammenhenger der han blir nevnt eller sitert, det være seg «livssynsberserker» eller «lettnihilisme» eller uttrykket «sentimentaliseringa av det offentlige rommet» (fra hans essaysamling «Maska bak andletet: om veremåtar, ideologi og filosofisk antropologi», 2002) som også anskueliggjør Hellesnes som intens kritiker av vår tids massemedier og journalistikk.

Jon Hellesnes må sies å være en av de mest folkelige fagfilosofer vi har, i den forstand at han på en særegen og original måte ofte tar utgangspunkt i gjenkjennelige hverdagsfenomener og selvopplevde hendelser, og således trekker sine lesere og tilhørere på en finurlig og fascinerende måte inn i sine filosofiske refleksjoner.

Hellesnes er fremdeles en meget aktiv samfunnskritiker og det siste ti-året har han skrevet en imponerende stor mengde av viktige artikler og kronikker om sentrale politiske forhold og samfunnsfenomener, spesielt i de to kulturavisene «Dag og Tid» og «Klassekampen», for KKs del som fast skribent fra 2004 og til dags dato.

Fagfilosofisk har Jon Hellesnes på 2000-tallet skrevet en rekke bidrag internasjonalt, på engelsk og tysk, der han knytter seg tematisk i stor utstrekning opp mot tradisjonen etter Karl-Otto Apel og Jürgen Habermas.

Når Universitetsforlaget ønsket seg en serie knyttet til nynorsk filosofisk essayistikk, var det nærmest en selvfølge at det første oppdraget gikk til Jon Hellesnes og Gunnar Skirbekk. I 2002 kom derfor på rekke og rad de tre essaysamlingene: «Grunnane» av Jon Hellesnes, «Undringa» av Gunnar Skirbekk og «Mennesket» av Hans Skjervheim, den sistnevnte redigert av Hellesnes og Skirbekk. Sammen med Hans Skjervheim føyer disse tre fagfilosofene seg elegant inn i den stolte nynorske essaytradisjonen fra Åsmund Olavsson Vinje over Arne Garborg og fram til de nevnte Bergens-filosofene. Samtidig er det nok riktig å legge til at Hellesnes ikke går inn for litteratenes og dikterfilosofenes essayistikk. Hans rasjonalistiske orientering er for sterk til det. Hans paradigme for essayistikk er derfor Seneca, Holberg og Hume. Det essayistiske er særlig framtreddende i to bøker fra det seinere forfatterskapet: «Illusjon?» (2002) og «Om livstolking» (2007). Her knytter Hellesnes tråden tilbake til Pyrrhon, den skeptiske tradisjonen og den epikureiske stoikeren Seneca. Den sistnevnte var viktig for Michel Montaigne som blir sagt å ha oppfunnet essaysjangeren. Den «seine Hellesnes» har utviklet en filosofi som han kaller «pyrrhonisk revidert stoisisme». Den dreier seg om hvordan et menneske kan finne seg til rette i en verden der mangt kan gå galt og der mye er tilfeldig og usikkert.